

SUNUŞ

TRABLUSGARP'TA OSMANLI ASIRLARININ ŞÂHİTLERİ:

*Nehicüddin Efendi'nin Tarih-i İbn-i Galbun
der-Beyân-ı Trablusgarp ve Hasan Sâfi'nin
Trablusgarp Tarihi*

Bugün dünyanın gündeminde olan Libya, Osmanlı asırlarında Trablusgarp Eyaleti/Vilayeti olarak bilinmekteydi. Osmanlı-Libya ilişkileri daha doğrusu Türklerin fiilen burada varlık göstermeleri 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Kısa ve öz bir tahlil ile bile Osmanlı Devleti'nin bölgeye ulaşmasının aslında hem her iki taraf (Türkler ve yerli ahali) ve hem de kendi dönemlerindeki uluslararası sistem açısından hayati önemi bulunduğu anlaşılabilir. Bu ilişkilerin, Osmanlı Devleti'nin yeni bir aktör olarak dünya siyasetinde zirvede olduğu bir döneme rastlaması, Osmanlı Devleti'nin özellikle Afrika'ya bakışını da açıklaması bakımından anlam taşımaktadır. Hiç şüphesiz oluşturulan ve asırlar boyunca devam eden ilişkilerin şekli ve sonuçları bu güne bile ders verecek nitelikler arz etmektedir. Osmanlıların bölgeye, Avrupalıların aksine kaynak arayışı için değil; himayeye muhtaç olan yerli ahaliyi korumak maksadıyla gittiklerini bütün tarihler ve tarihçiler teyit etmektedir.

On beşinci asrın sonlarına doğru bütün doğu Arap dünyası olduğu gibi batı Arap dünyası da tehdit altındadır. Trablusgarp (genel olarak bu günkü Libya coğrafyası) da aynı şekilde bölünmüş farklı farklı idarelerin yönetimindedir. O tarihlerde bu coğrafyanın siyasi ve ekonomik bakımından en önemli noktası olan Trablusgarp bölgesi, Hıristiyan Malta şövalyeleri ile Tunus merkezli Müslüman Hafsîler arasında zaman zaman el değiştirmektedir. Bu günkü Libya'nın doğu kısmı yani Berka/Brega tarafları Mısır'daki Memlüklerin sözde egemenliğinde bulunmaktadır. Ancak gerçekte buralarda da son üç yüz yıldan beri çöl bedevilerinin tesis ettiği, dış tehdide açık bölük pörçük kabilevî emirlikler mevcuttu. Aynı dönemde Endülüs'ten göç etmeye zorlanan Müslümanlar, Libya'nın bir diğer önemli coğrafyasını teşkil eden Derne ve Bingazi şehirlerini kurup cazip mekânlar yaratmışlardı. Bu yeni şehirler ülkenin birçok yerinden göç almaya başladı ve farklı kimlikleri bir araya topladı. Nitekim bu coğrafyadaki istikrar, İskenderun'dan İskenderiye'ye ve oradan da Fas'a kadar olan alanlarda farklı etnik kimlikteki Müslüman denizcilere rahat hareket etme imkânını sağladı. Böylece, bu süreçte uzun zamandan beri geri kalmış olan, Trablusgarp limanı da gelişmiş bir ticaret merkezi olmaya başlamıştı.

Bu gelişmeler, dönemin denizci gücü İspanyolların iştahını kabartınca 1510 yılında Trablusgarp'ı işgal ettiler. İspanyolların ana hedefleri Trablusgarp'taki altın ticaretini ele geçirmektir. Nitekim kısa zamanda kendi vatandaşlarını da Afrika'ya göç etmeye teşvik ettiler. Böylece oralarda koloniler oluşturarak bölgenin servetini ele geçireceklerdi. Ancak işgal sırasında binlerce insanın öldürülmesi, on binlerce insanın esir alınıp Palermo'da satılması ve pek çoğunun göç etmeye zorlanması neticesinde, İspanyolların eline sadece ıssız ve cazibesini yitirmiş bir şehir geçti. Bu gelişmelere paralel olarak, Trablusgarp ahalisinin önemli bir kısmı servetlerini de alarak yakınlardaki Tacura bölgesine göç etmek zorunda kaldı. Göçmenlerin gelişi ile Tacura zengin bir liman ve ticaret merkezi haline dönüşme-

ye başladı. Fakat burasının Trablusgarp gibi gelişme potansiyeli yoktu. Bu yüzden burada organize olan Trablusgarplılar, eski şehirlerini geri almak için İspanyollara karşı akınlar düzenlemeye başlamışlardı. Sınırlı bazı başarılar elde etmişlerse de üstün İspanyollar karşısında bir netice alamadılar.

Bu gelişmeler üzerine 1519 yılı sonlarında Tacura'dan İstanbul'a gelen bir heyet Osmanlı Sultanından yardım talep eder. Zaten Libya toprakları, 1517 yılında Memlüklerin sınırlarına egemen olan Osmanlıların ilgisi alanındaydı. Oradaki İspanyol tehdidi doğrudan Osmanlı'yı tehdit anlamına geliyordu. Saltanatın Kanuni Sultan Süleyman'a geçtiği sıralara rastlayan bu yardım talebi hemen karşılık görür. Kanuni Sultan Süleyman kendilerine aracı olan ve dillerini bilen Enderun ağalarından Murad Ağa'yı Trablusgarp Beylerbeyi tayin ederek bir kısım kuvvetler ile Tacura'ya gönderir. Murad Ağa burada Osmanlı Devleti adına bir idare kurduğu gibi, Tacura'yı istihkâm ederek İspanyollara karşı savunur.¹ Nitekim burası Osmanlıların Libya topraklarına ilk girdiği yer olarak hatıralara yerleşir.

Diğer taraftan Trablusgarp şehri 1530'larda İspanyollar tarafından Malta'daki Sen-Juan şövalyelerine verilmişti.² Bir bakıma Şövalyeler burayı İspanyollar adına idare ediyorlardı. Ancak yerli ahaliye zulmediyor, gereksiz ve fazladan vergiler alıyorlardı. Halkın şikâyetleri Tacura'da bulunan Murad Ağa tarafından İstanbul'a ulaştırılıyordu. Zaman zaman Trablusgarp'a neticesiz seferler düzenlense de sonuç alınmıyordu. Murad Ağa'nın alabildiği yegâne tedbir, Tacura'yı istihkâm etmekten ibaretti. Nitekim burada yaptırdığı kale/ribat tarzındaki cami halen ayakta olup, Libya'daki en eski Osmanlı eseri sayılmaktadır.

Akdeniz'de önemli bir güç haline gelen Osmanlı Devle-

---

1 Aziz Samih İlter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936, s. 186., Mehmed Nuri-Mahmud Naci, *Trablusgarb, Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi*, İstanbul 2012, s. 123-124.

2 *Encyclopedia of Islam, (EI)* Leiden 1986, X, 213.

ti bölgede istikrarı tamamıyla sağlamaya yönelir. 1551 yılında Sinan Paşa ve Turgut Reis'in kumandasındaki Osmanlı donanması Trablusgarp'ı yirmi günlük bir kuşatma sonucunda İspanyollardan (18 Ağustos 1551) alır. Trablusgarp bir Osmanlı eyaleti olarak teşkilatlandırılır. Tacura sancakbeyi olan Murad Ağa da ilk Trablusgarp beylerbeyi olarak atanır. Aslında bu davranışı ile Osmanlı Devleti, bir anlamda, 1519'larda halktan gelen yardıma cevap vermiştir. Bu fetih, yerli ahaliden yapılan bir fetih değildi, bilakis orayı işgal edenlere karşı yerli ahali ile yapılan dayanışma sonunda gerçekleşmişti. Nitekim Trablusgarp asırlarca gönüllü olarak bir Osmanlı serhaddi olmuştu. Diğer taraftan Osmanlı Devleti için Trablusgarp, Akdeniz'i, Kuzey Afrika'yı elde tutmak için savunulması gereken en önemli ve en son stratejik mevki veya ric'at hattı idi. 1556'da Murad Bey ölünce Turgut Reis, Paşa unvanı ile Trablusgarp Beylerbeyi olarak atanacak ve bölgede Osmanlı idaresi tam olarak tesis edilecektir. Her ne kadar Turgut Reis'in ölümünden sonra, Osmanlı idaresi burada bir sarsıntı geçirdi ise de bahsedilen zorunluluktan dolayı bu sarsıntılar hızlı bir şekilde restore edilmiştir. Bugünkü Libya'da, Libya'nın hakiki kurucusu Turgut Reis kabul edilmektedir. Trablusgarp'ta Türk mahallesinde bulunan cami ve türbesi halkın daima ilgisine mazhar olmaktadır. Bu şekilde başlayan ilişkiler sayesinde Türkler ile Trablusgarp eyaleti halkı kaynaşmış ve birlikte önemli başarılar ortaya koymuşlardı. Fakat Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına paralel olarak dünyayı aralarında paylaşan Avrupalı emperyalist güçler Libya'yı da İtalya'nın payı olarak ayırmışlardı. Nitekim İtalya 1911 yılında Libya'yı işgal edecek, 1912 yılında bir anlaşma ile savaş durdurulacak, birinci dünya savaşında Osmanlılar burada bir cephe açarak yerli halkı tekrar İtalyanlara karşı korumaya çalışacak fakat bütün bu gayretler neticesiz kalacaktı. Böylece Libya da Osmanlılar ve tabii olarak Türklerin zihninde kaybedilen topraklar olarak kalacaktı. Hatta bu kayıpların etkisi kısa zamanda unutulduğu gibi yetersiz tarihi çalışmalarından dolayı da hafızalardan silinecekti. Osmanlı tarihinin oldukça önemli bir kesiminin bir kayıp halka haline gelmesi

hiç şüphesiz daha sonra geliştirilecek uluslararası ilişkileri de olumsuz yönde etkileyecektir. Oysa unutulmuş bu coğrafya geçmişte *Osmanlı Afrikası* olarak bilinmekteydi. Alt yapısı mevcut olan bu durum bilimsel araştırmalar ile desteklenebilmiş olsaydı bugünkü Türkiye'nin Afrika politikalarına da önemli katkılar sunabilirdi.

Osmanlı asırlarında *Garp Ocakları* olarak bilinen ve uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin mühim birer eyaleti olan Cezayir, Tunus ve Trablusgarp, nerede ise tarih kitaplarından silinmiştir. Oysa bu coğrafya en fazla ilgiyi hak eden yerlerdendir. Uzun bir aradan sonra günümüzde bu coğrafyaya akademik ilgi artmış olmakla beraber, birincil kaynaklar olarak nitelendirilebileceğimiz, bölge üzerine yazılmış Osmanlı dönemi tarih kitapları henüz yeterli ilgiye mazhar olmamışlardır.

Bu amaçla ORDAF olarak Trablusgarp tarihine dair kaynak değeri olan iki eseri aynı kitap içerisinde yayına hazırladık: Kitabın birincisi, Mehmed Nehicüddin Efendi'nin Arapça'dan Osmanlıcaya tercüme ve telif ettiği "*Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyân-ı Trablusgarp*"; ikincisi de Hasan Sâfi'nin telif ettiği "*Trablusgarp Tarihi*"dir. Bu iki eserin, *Trablusgarp-Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi* [Mehmed Nuri-Mahmud Naci, ORDAF Yayınları, Kaynak Eserleri Serisi Nu: 1, İstanbul 2012.] adlı eserin mütemmimi olma vasfını hâiz olması hasebiyle önemli bir boşluğu daha dolduracağını ümit ediyoruz.

Elinizdeki kitabın içindeki ilk eser, *Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyân-ı Trablusgarb* adıyla bilinmektedir. Bu eser, Garp Ocakları'nın en doğusundaki Trablusgarp (Libya) hakkında yazılmış bir tarihin tercümesidir. Aslında tercüme yapılırken yeni bilgiler de ilave edilerek hem tercüme hem telif bir esere dönüştürülmüştür. Zira mütercim Nehicüddin Efendi tercümesini yaptığı eseri yetersiz bulunca, başka kaynaklardan da yararlanarak tercümesini telif bir esere dönüştürmüştür. 1281/1864 yılında biten kitap Sultan Abdülaziz devrinde Meh-

med Emin Âli Paşa'nın beşinci kez sadrazamlığı ve Mehmed Refik Efendi'nin de şeyhülislamlığı sırasında, 1284/1867 yılında *Ceride-i Havadis* Matbaası'nda basılabilmektedir. Kitabın mukaddimesinde müellif/mütercim hem eserini ve hem de bu eser ile olan ilgisini şu ifadeler ile takdim etmiştir:

Bizce Trablusgarp tarihinin bütün yönleri bilinmemektedir. Bazı tarihlerden cüzi malumat edinilebilirse de tarihçiler genel olarak duyduklarını aktardığı için bu zayıf ve az sayıdaki malumattan yeterli derecede istifade etmek mümkün olamamıştır. Şeyhulislam Mustafa Âşir Efendi'nin torunu olan babam Mustafa Âşir Efendi, Trablus kadısı olduğu zaman onunla beraber gittim. Burada yaptığım araştırmalar neticesinde Trablusî Ebu Abdullah Muhammed ibn Halil Galbun adında bir zatın telif ettiği Trablus tarihi elime geçtiğinde tarih ilmi açısından çok büyük bir eksikliği giderecek böyle bir eseri bulmaktan dolayı dünyalar benim olmuştusuna sevindim. Abdülaziz Han Efendimiz'in bütün ilimlere ve özellikle tarih ilmine verdiği değeri bildiğimden bu eseri onun devr-i saltanatında güzel Türkçemize kazandırmak istedim. Fakat bu eser hicri 24 senesinden birden 540 senesine geçtiği için hem bu ara yerdaki hem de asrımıza kadar devam eden vukuatı yazmak için bazı eserlere başvurdum. Bunlar; Siyer-i Kilâiye, İbn Naci'nin Meâlimü'l-İman'ı, Tarih-i Hamis, İyaşî-i Mağribi ve Ticânî'nin Seyahatnameleri, eski vali Yusuf Paşa'nın kitabet hizmetinde bulunmuş Bin Zeyneddin ve bazı zevatın tuttuğu kayıtlar, resmi evraklar ile o vakitlere yetişmiş güvenilir bazı zevatın verdiği şifahî bilgilerdir. Fazilet ve malumat sahibi zevat, elimden geldiği kadar gayret gösterdiğim ama yine de eksikleri, hataları olabilecek bu tercümemi affedici ve ayıpları örtücü bir nazarla mütalaa buyursunlar. Muvaffakiyet Allah'tandır ve o layık olanlara yardım eder.

Yukarıdaki ifadeler müellifin hem yöntemini ve hem de kısmen biyografisini vermektedir. Buna göre Mehmed Nehicüddin Efendi, Şeyhulislam Mustafa Âşir Efendi'nin soyundan

gelmektedir. Mustafa Âşir Efendi ise Reiszâde olarak biliniyordu. Zira babası Tavukçu Mustafa Efendi, I. Mahmud zamanında reisülküttaplık yapmıştır. Şeyhulislam Mustafa Âşir Efendi 1141/1728 senesinde doğmuş, 1219/1804 yılında vefat etmiştir. Aslen Kastamonulu olan Âşir Efendi vefatından önce İstanbul'da Bahçekapı'daki kendi yaptırdığı kütüphanenin yanına defnolunmuş daha sonra Molla Gürani mezarlığına naklolunmuştur.³ Pek çok şehirde kadılık yaptıktan sonra Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği'ne kadar yükselip nihayet 1213/1798 senesinde Dürrizade Mehmed Arif Efendi'den boşalan meşihat-i ulyâ koltuğuna oturmuştur. Yaklaşık iki yıl bu vazifede kalan Âşir Efendi daha sonra evine çekilip "ibadet ve taatle meşgul olarak irtihal-i dar-ı beka" eylemiştir. Mehmed Süreyya'nın ifadeleriyle "âlim ve fazıl bir zat olan Âşir Efendi", geriye pek çok hayır eseri bırakmıştır.⁴ Kastamonu'daki vakfı halen faaldir.

Şeyhulislam Âşir Efendi torunlarından biri de aynı isme sahip Mustafa Âşir Efendi'dir. İlmiye silkinde yetişen torun Âşir Efendi, önce Devriye müderrisi, ardından Beyrut mollası olmuştur. 1279/1863 de ise kadılık vazifesiyle Trablusgarp'a gitmiştir. Ardından Bilad-i hamse, Mekke payesi ve 1299/1882'da İstanbul payesi almıştır. 1306/1888-89 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve dedesinin yanına defnedilmiştir.⁵

Elinizdeki eserin sahibi işte bu sonuncu Âşir Efendi'nin oğludur. Nehicüddin Efendi de ilmiye sınıfına mensuptur. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Galata mollalığına yükselmiştir. 28 Safer 1301/29 Aralık 1883'te İstanbul'da vefat etmiştir.⁶

Mehmed Nehicüddin Efendi, babasıyla beraber Trablusgarp'a gitmiştir. Burada yaptığı araştırmalar neticesin-

3 Mehmet İpşirli, "Âşir Efendi", *DİA*, IV, s. 8.

4 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Yay. Haz.: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, I, 329-330.

5 *Sicill-i Osmani*, I, 329.

6 *Sicill-i Osmani*, IV,1249.

de İbn Galbun'un tarihini bulmuş ve Arapça'dan Türkçe'ye tercüme etmiştir. Tercüme ettiği eserin tam adı, *et-Tezkâr fî-men Meleke Tarabulus ve mâ kâne bihâ min ahbâr*'dır. Müellifi olan İbn Galbun'un tam adı ise, "Ebî Abdullah Muhammed b. Halil Galbun et-Trablusî"dir. Bu kitabın edisyon kritiği Eymen el-Buhayrî tarafından yapıлып, 1998 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Burada verilen bilgilere göre İbn Galbun Trablusgarp Eyaleti'ne bağlı Misrata'dandır. Orada doğmuş, daha sonra Mısır'a gitmiş ve Ezher'de eğitim görmüştür. 1132/1719-1720 senesinde memleketi Misrata'ya geri dönerek burada tefsir, fıkıh, hadis ve tarih dersleri vermiştir. Bid'at ehline karşı çok şiddetli olan ve devamlı münazaraların içerisinde yer alan İbn Galbun'un en önemli eseri *et-Tezkâr*'dır. Bu eser ayrıca *Tarihu Trablus el-Garb* adıyla da bilinir. Genellikle 1150/1737 tarihinde vefat ettiği kabul edilmektedir.⁷ Vefatı hakkında yazılanlardan biri de devrinde yaşadığı ve tarihinde kendisinden övgüyle bahsettiği Trablusgarp Valisi Karamanlı Ahmed Paşa tarafından öldürüldüğüdür. Bu rivayeti Mehmed Nehicüddin de sıhhatli bulup kitabına dercetmiştir.⁸

Mehmed Nehicüddin'in bu tercüme/telifiyle ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Yıldız Esas Evrakı (YEE) fonunda bir belge ve kitabın hangi amaçla hazırlandığını bilmediğimiz bir özeti vardır. Bu belgeye göre eser, Mehmed Nehicüddin Efendi ile babasının ortak mesaisinin mahsulü olduğu izlenimini vermektedir.⁹ Her halükarda Âşir Efendi'nin Trablusgarp'a giderken yanına aldığı oğlunu araştırma ve tercüme yapmaya teşvik ettiği muhakkaktır.

Daha önce bu eseri Mehmed Mitat, *Hayat* dergisinde iki kısım halinde tanıtmıştır. Bir sahaf dükkânında perakende kitaplar arasında *Tarih-i İbn-i Galbun*'un bir nüshasını bulan

---

7 Ebî Abdullah Muhammed b. Halil Galbun et-Trablusî, *et-Tezkar fîmen meleke Tarabulus ve mâ kâne bihâ min ahbâr*, Tahkik: Eymen el-Buhayrî, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1998, s. 6.

8 *Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyân-ı Trablusgarb*, s. 36.

9 BOA, YEE, 36/104 (06 R 1327).

Mehmed Mitat, eserin nelerden bahsettiğini anlatmış ve okuyucularına kitabı özetlemiştir.¹⁰ Trablusgarp'ta savaşmış olan Mustafa Kemal Atatürk'ün özel kitaplığında da bulunmakla beraber bu eser yeterince ilgi görmemiştir. Aslında gün yüzüne çıkmak ve ilgilenenlere kendini açmak için vakt-i merhununu beklemekteydi.

Eser, Mehmed Nehicüddin Efendi'nin mukaddimesiyle başlamakta ve 45 başlık altında tarihi hadiseler sıralanmaktadır. İlk başlık Trablusgarp'ın coğrafi konumu ve ahali hakkında. Bu kısım Mehmed Nehicüddin Efendi tarafından yazılmıştır. Bundan sonra İbn Galbun'un eserinin tercümesi yer almakta fakat Nehicüddin Efendi sadece tercümeyle yetinmeyerek esere ilaveler yapmış ve gerektiğinde tenkitlerde bulunmuştur. Ayrıca İbn Galbun'un vefat ettiği Karamanlı Ahmed Paşa döneminden kendi yaşadığı döneme yani Mahmud Nedim Paşa'nın Trablusgarp valiliğine kadar cereyan eden vukuatı eserine ilave ederek kitabı tamamlamıştır. Hem tercüme ettiği kısımda hem de ilave ettiği kısımlarda farklı kaynaklardan istifade ettiğini mukaddimesinde belirterek bir tarihçi tavrı göstermektedir. Özellikle yabancı devletlerle yapılan muahedelerin maddelerinin tek tek sıralanması, bunların resmi evraktan alındığını ve dolayısıyla müellifinin çok mühim bir tarihçilik örneği sergilediğini göstermektedir. Haliyle bu durum, eserin de kıymetini arttırmaktadır. Zaten o dönemde Fransızların ve diğer emperyalist ülkelerin Afrika'daki faaliyetleri Osmanlı hükümet merkezini derin derin düşündürmekteydi. Bu faaliyetlere karşı neler yapılabileceğini tespit etmek için önce bölgeyi tanımak gerekmektedir. Bu da ancak Mehmed Nehicüddin Efendi gibi Osmanlı mütefekkirleri ve tarihçilerinin çalışmalarıyla olacaktır. Bu açıdan Nehicüddin Efendi'nin çalışması da çok takdir görmüş ve kendisine karşılığında mükâfat verilmiştir.¹¹

---

10 Birinci yazı; Mehmet Mitat, *Hayat*, cilt: VI, sayı: 137 (15 Ağustos 1929), s. 17-19; yazının devamı Mehmet Mitat, *Hayat*, cilt:1, sayı: 139 (15 Eylül 1929), s. 15-16.

11 BOA, *A.MKT.MHM*, 398/100, 08/L/1284.

Bu kitabın içindeki ikinci eser, Ziraat Bankası Merkezî Hesaplar Şubesi Mümeyyizi Hasan Sâfi Bey'in telif ettiği *Trablusgarp Tarihi*'dir. Bu eser Trablusgarp'ın vilayet olduğu 1864 yılına kadar gelen tarihi hakkındaki araştırma ve incelemeleri içermektedir. Şeyh Gome ve Abdülcélil isyanlarından bahsettikten sonra kitap, "Birinci kısım bitti" ifadesiyle nihayete ermiştir. Bu da devamının yazılacağı intibahını vermektedir fakat elimizde şimdilik devamının yazıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Baş sayfalarda kitabın satışından elde edilecek gelirin, İtalyan işgali döneminde burada savaşıyan mücahitlerin yetimleri ve dul kalan eşlerine verileceği ifade edilmiş ve bununla ilgili işlemlerin yapılması Harbiye Nezareti Muhasebe şubesine havale edilmiştir. Bu işlemin de hayata geçirildiği kitaba dercedilen Harbiye Nezareti Müsteşarı Fuad imzalı ve 6 Rebiülevvel 1330/25 Mart 1912 tarihli belgeden anlaşılmaktadır.

Bu eserin yayınlandığı dönem, Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgal edildiği dönemdir. Bu sebeple kamuoyunda Trablusgarp ile ilgili bir bilgi arayışı ve bu arayışa mütenasip yayın patlaması yaşanmaktadır. Fakat Hasan Sâfi Bey'e göre bu yayınların çoğu ciddiye alınacak gibi değildir. On bir seneden fazla Trablusgarp'ta kaldığını ifade eden Hasan Sâfi, daha önce Trablusgarp içerisinde yaptığı seyahatlerde tuttuğu notları toparlayıp bir kitap telifine niyet etmiştir. Yazacağı kitap için o sıralarda eline geçen *Tarih-i İbn Galbun* müsveddelerini esas almıştır. Yabancı kaynaklardan, vilayetin resmi salnamelerinden ve diğer bazı eserlerden de istifade etmiştir. Sâfi Bey kitabını *Hicretten evvelki ahval, hicretten sonraki ahval* şeklinde iki kısım halinde yazıp tamamlamıştır: İlk kısımda daha çok yabancı kaynaklardan istifade ederken, ikinci kısımda Mehmed Nehicüddin Efendi'nin *Tarih-i İbn-i Galbun*'unu merkeze alarak diğer yerli kaynaklardan istifade etmiştir. Fakat burada dikkat çekici bir husus bulunmaktadır, o da şudur: Sâfi Bey, Trablusgarp'ta temin ettiği Nehicüddin

Efendi'nin tercümesinin na-tamam olduğunu ve basılmadığını söylüyor. Oysaki bu eser tamamlanmış ve 1867'de İstanbul'da basılmıştı. Herhalde Sâfi Bey bundan haberdar olmadı veya hut Nehicüddin Efendi'nin eseri, basıldığı yıldan itibaren geçen 40 küsur yıllık bir zaman içerisinde yine nisyan perdesi altına girmişti. Sâfi Bey her ne kadar basılmış nüshasını görmese de *Tarih-i İbn-i Galbun*'u ilk görüp kaynak olarak kullananlardan biri olmuştur. Bu vesile ile biz de bu iki eserin bir arada yayımlanması gerektiğini düşündük. Böylece farklı tarihlerde yaşamakla birlikte geçmişte aynı amaçla tarih yazımında bulunan bu iki müellifi daha fazla unutulmamaları için bir kitapta buluşturduk.

Her iki eserin de transkripsiyonunu derneğimiz üyelerinden Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan ve Aydın Özkan yapmıştır. Yöntem olarak basit transkripsiyon tercih edilmiştir. Metnin okunması sırasında, kelimelerde bir değişiklik yapılmamakla birlikte farklı imlalar ile yazılmış olsalar bile olabildiğince günümüz kullanımlarına yakın olarak yazılmıştır. Ayrıca okunmasında zorluk çekilebilecek az kullanılan bazı kelime ve ibarelerin okunmasını sağlayacak gerekli yazım işaretleri kullanılmıştır. Kitaba indeks ilave edilerek araştırmacıların eseri daha kolay kullanmalarına imkan verilmiştir.

Bu çalışmaların ciddî özveriler gerektirdiği herkes tarafından bilinmektedir. Bu vesile ile gönlünü bu alandaki akademik çalışmalara vermiş olan ve bu kitabın bu seviyeye gelmesini sağlayan değerli arkadaşlarım T.C. Çad Encemine Büyükelçisi Prof. Dr. Ahmet Kavas, Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan ve Aydın Özkan'a teşekkürlerimi arz ediyorum. Özellikle Muhammed Tandoğan bu kitabın basılması için büyük bir heyecanla gayret göstermiş ve her aşaması ile ilgilendiği gibi Abdullah Erdem Taş ile birlikte mukaddimedeki bilgileri de derleyerek bu yazının ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Gelecekte önemli bir boşluğu dolduracak

bilim adamları olacaklarına inancımı yeniliyor ve kendilerine teşekkür ediyorum. Ticarî önemi olmadığı için bu tür çalışmalar ancak hamiyetperver insanların katkıları ile gün yüzüne çıkmaktadır. Bu kitabın basım sponsorluğunu da Mehmed Nehicüddin Efendi'nin hemşehrisi olan Hasan Gürsoy yapmıştır. Derneğimiz adına kendisine hassaten teşekkür ederim.

Temennimiz eksikliği ile de olsa tarihimizin bu kayıp halkasına bir katkı yapmaktır. Bu vesile ile kitabımızı, okuyucularımızın müsamahalı yaklaşımlarına sunuyoruz.

ORDAF Başkanı
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun